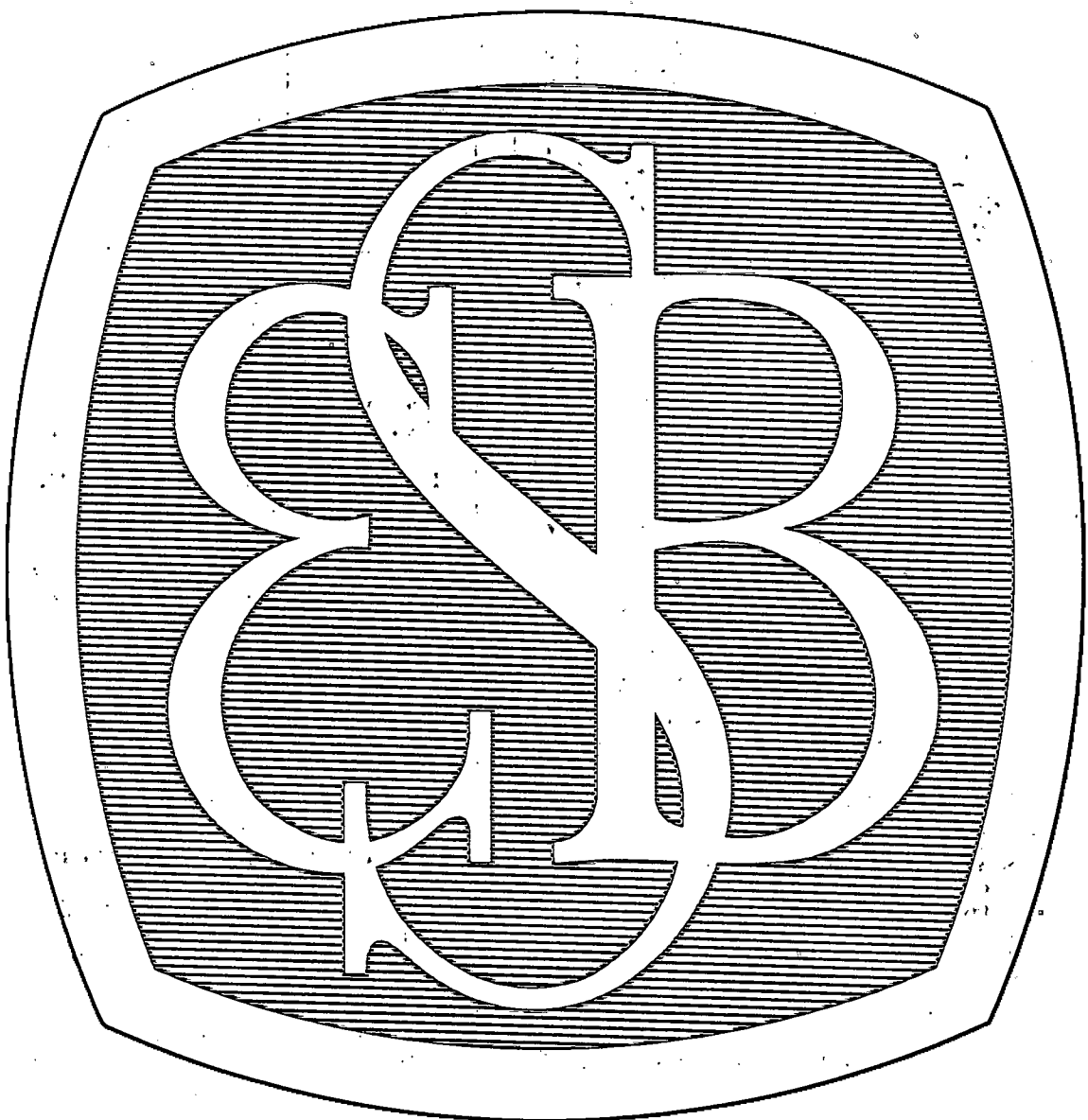

van

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 5 JUNI 1963 - No. 2391

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

Uitgebreide magazijn- en voorraadadministratie

onder andere:

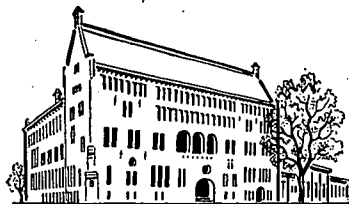
- ★ Controlelijsten
- ★ Voorraad mutatiestatistiek per artikel met cumulering van aantallen, bedragen, prijsverschillen, etc.
- ★ Inventarislijsten, alle soorten tellingen
- ★ Lijst van niet gemuteerde artikelen onder vermelding per artikel van datum laatste mutatie (inkoopbeleid)
- ★ Signalering van minimum- en maximumvoorraden
- ★ Bestellijst van die artikelen die volgens de inventarislijst beneden de minimumvoorraad komen
- ★ Lijst van nog te ontvangen facturen, omdat veelal de ontvangstbon voor de juiste aantallen voorraad onder artikel standaard prijsberekening mee verwerkt dient te worden.
- ★ Inkoopboek
- ★ Interne cumulatieve huurberekening naar kostensoort en kostenplaats van b.v. machines, gereedschap, etc.
- ★ Gecumuleerde verdeelstaten van kostensoort en kostenplaats zichtbaar naar aantallen en bedragen
- ★ Beleidsgegevenlijst bestemd voor de directie met direct afleesbare investeringen, voorraden en/of andere kosten met subtotaal per artikelgroepen, totaal per kostenplaats alsmede totaal-generaal van alle kostenplaatsen.
- ★ Vele andere mogelijkheden

SNELLE AFLEVERING waardoor deze gegevens ook inderdaad BELEIDSgegevens zijn.

N.V. Instituut voor Electronische Administratie

Glashaven 10A, Tel. (010) 125751-127843
POSTBUS 1288 - ROTTERDAM

Financiering en
verzekering
van in- en uitvoer,
documentaire
incasso's,
handelsvoorlichting

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgave van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Buiten woongemeente werkende Nederlanders:

- meer dan een miljoen

Steeds breder wordt de stroom van C.B.S.-publikaties met resultaten van de volkstelling van 1960. Steeds groter wordt daarmee de *feitelijke* kennis van onze samenleving. In dit artikel wordt aandacht besteed aan enige vaderlandse cijfers over „de ter plaatse wonende doch buiten de woongemeente werkende beroepsbevolking” ¹⁾.

Onderscheiden werden forensen (voor de uitoefening van hun bedrijf of beroep dagelijks tussen hun woongemeente en één andere werkgemeente heen en weergaande) en „overige buiten de woongemeente werkende personen”. Deze personen werken veelal in *verschillende* gemeenten, w.o. handelsreizigers, „interlokaal rijdend”, varende en vliegend personeel. Tot de „overigen” behoren ook zij die alleen gedurende het weekend in hun woongemeente verblijven.

Uit de tabel blijkt dat het forensenlegioen reeds in 1960 nagenoeg een getal van driekwart miljoen bereikte. Dit betekende in pCt. van de beroepsbevolking een toename van 11,5 tot 18,3. Het aandeel van de „overige” reizende beroepsbevolking steeg van 3,6 tot 8,9. In totaal werkte in 1960 meer dan één miljoen personen buiten de woongemeente: ruim een kwart van de beroepsbevolking. T.o.v. 1947 was dat in absolute getallen ruimschoots, in pCt. nagenoeg, een verdubbeling. Opvallend is dat het aantal vrouwelijke pendelaars procentueel sneller steeg dan dat van de „opposite sex”.

Ingrijpende veranderingen deden zich voor bij het gebruik van door de forensen gebruikte vervoermiddelen. Het C.B.S. wijst er overigens op dat bij een vergelijking

met 1947 moet worden bedacht dat dit jaar nog in het teken stond van de oorlogsrepercussies, vooral bij het gemotoriseerde verkeer. Het getotaliseerde aandeel van personenauto, motor en scooter nam echter niet zo spectaculair toe, nl. van 5 pCt. tot 8,9 pCt. Ondanks de onwelluidende opmars van de bromfiets (ruim 13 pCt. in 1960) bleven de rijwielgebruikers de grootste fractie met 35,5 pCt. (1947:

52,4 pCt.). Hierna volgden de buspassagiers met een toename van 14,3 tot 24,7 pCt. Een geringe daling onderging het aandeel van de trein, een forse teruggang die van de tram (nu nog met een „splinterpartij” van 1,7 pCt.).

Zeer belangwekkend, vooral voor de forensen, is de door hen benodigde tijd om van huis naar het werk te komen. De gemiddelde tijd beliep drie kwartier; voor heen- en terugreis ca. anderhalf uur per dag. Van de forensen besteedde 69 pCt. een half uur of langer; 34 pCt. drie kwartier of langer. Een op de vijf (20,3 pCt.) verreesde een uur of langer: per dag twee uur of

meer. De besteding van vrije tijd, waarover enige „cultuurpessimisten” zo tobben, is voor de meeste forensen vermoedelijk dan ook een probleem inzoverre hun aantal „vrije” uren nogal gering is.

De behandelde C.B.S.-publikatie beperkt zich tot woon- en werkverkeer, waarbij gemeentegrenzen werden overschreden. Bij dit orgaan zijn evenwel ook gegevens per gemeente beschikbaar ²⁾. Hierbij is o.m. gedifferentieerd naar woon- en werkforensen, woon- en werkgemeente, leeftijd, geslacht, vervoermiddel, afstand tot het werk, bedrijfstak, positie in het bedrijf en inkomensklasse (van personen in loondienst).

M. H.

¹⁾ Mededeling V.T. 1960, no. 15, maart 1963.

²⁾ Bestellingen bij het C.B.S., Oostduinlaan 2, 's-Gravenhage.

Buiten de woongemeente werkende personen, 1947 en 1960

	31 mei 1960		31 mei 1947	
	abs.	pCt. b)	abs.	pCt. b)
Forensen a)	746.372	18,3	414.242	11,5
Overigen	362.126	8,9	130.056	3,6
Totaal	1.108.498	27,2	544.298	15,1
w.v. vrouwen	177.819	19,2	76.200	8,2

Aantal forensen^{a)} naar enige gebruikte vervoermiddelen^{c)}

Vervoermiddel	abs.	pCt.	abs.	pCt.
Trein	105.667	14,2	66.600	16,1
Tram	12.445	1,7	30.049	7,3
Bus	184.924	24,7	59.387	14,3
Personenauto	50.076	6,7	20.563	5,0
Motor of scooter	16.184	2,2		
Bromfiets	100.175	13,4		
Rijwiel	265.199	35,5	217.442	52,4

a) Voor de uitoef. van hun beroep dagel. naar één andere gemeente gaande personen; b) In pCt. v. d. werkende beroepsbev.; c) Het vervoermiddel, waarmee de gehele of het grootste gedeelte van de afstand tussen woon- en werkgemeente is afgelegd.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Buiten woongemeente werkende Nederlanders: meer dan een miljoen	535	Ethiek en realiteit in de hulpverlening (II), door Drs. C. J. Brakel	541
Een stap terug in de E.E.G.?, door Prof. Dr. C. J. Oort met een naschrift van Dr. H. Hoelen ...	536	Normaal wonen, door Drs. W. J. Valkenburg ...	543
Teveel landbouwgrond in Nederland!, door Mr. J. A. Fieseman Gratama met een naschrift van Prof. Dr. J. Horring	539	Boekbespreking:	
		E. F. Denison: The sources of economic growth in the United States and the alternatives before us, bespr. door Prof. Dr. W. Brand ...	545
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	547
		Recente publikaties	547

Een stap terug in de E.E.G.?

In Economisch-Statistische Berichten van 8 mei jl. heeft Dr. H. Hoelen ons tot een „bezinning op de E.E.G.” aangespoord. Hij is van oordeel, dat de huidige ontwikkeling van de E.E.G. in bepaalde opzichten ongunstig is en tegen het Nederlandse belang indruist. Velen zullen dit met hem eens zijn, met name wanneer hij de Franse visie op de gemeenschap en op de betrekkingen met de rest van de Atlantische wereld verwerpt. Ik betwijfel echter ten sterkste of het beleid, dat Dr. Hoelen Frankrijks partners in de E.E.G. wil laten voeren — namelijk vertraging van de economische uitbouw van de gemeenschap, verzet tegen de nieuwe tariefverlaging op 1 juli a.s. en afwijzing van belangrijke stukken gemeenschappelijk beleid — het juiste antwoord vormt op de politieke malaise, waarin de E.E.G. zich thans bevindt. Op het eerste gezicht lijken de argumenten, die voor een dergelijk beleid zijn aan te voeren, economisch gezien overtuigend: elke verdere samengroeiing van de E.E.G.-landen bemoeilijkt een latere toetreding van andere staten en vergroot de daarbij optredende aanpassingsproblemen. Indien men de toetreding van Engeland en de overige E.F.T.A.-leden tot de E.E.G. om economische en politieke redenen gewenst acht — en hierover bestaat in Nederland weinig verschil van mening — lijkt de conclusie voor de hand te liggen, dat de verdere uitbouw van de gemeenschap zoveel mogelijk dient te worden vertraagd, opdat en totdat deze verbreding van de E.E.G. een feit wordt.

Deze gedachtengang is echter m.i. onjuist. Een stagneren van het economisch integratieproces binnen de Zes zal Engeland niet in de E.E.G. brengen; het vormt immers geen effectief middel om politieke druk op Frankrijk uit te oefenen, terwijl het de belangstelling van Engeland voor de E.E.G. en de bereidwilligheid om de prijs voor toetreding te betalen slechts kan verminderen. Een politiek van bewuste stagnatie kan slechts de E.E.G. in haar ontwikkeling stuiten en de gemeenschap de noodzakelijke levenskracht en impetus ontnemen.

De E.E.G. en de Atlantische gemeenschap.

Sommigen, ook ondergetekende, zou dit laatste op zichzelf onder de huidige omstandigheden niet overmatig ter harte gaan. Ziet men echter een Atlantische gemeenschap als einddoel van het Westeuropese integratiestreven, dan moet dit oordeel anders luiden. Een levenskrachtige E.E.G. is m.i. een noodzakelijke stap op deze weg. De ervaring van de laatste jaren heeft immers wel uitgewezen, dat slechts van een sterke nucleus voldoende aantrekkingskracht uitgaat om andere, minder hecht gebouwde kernen als de E.F.T.A. en de vrije electrons van de Europese periferie aan zich te binden. De vorming van deze brede Europese gemeenschap is de tweede, m.i. evenzeer noodzakelijke tussenfase in de ontwikkeling naar het verder gelegen doel.

De sprong ineens naar een Atlantisch economisch deelgenootschap is immers praktisch gesproken niet mogelijk, ook niet langs de weg van de vrijhandel. Natuurlijk, een verlaging van tarieven betekent dat wederzijds de economische afhankelijkheid (de „interdependence”, zoals deze door President Kennedy is beklemtoond) wordt versterkt; in die zin zou een welslagen van de Kennedy-ronde zeker

een integrerende kracht in de Atlantische wereld vormen. Vrijhandel is echter niet genoeg; zonder het complement van een belangrijk stuk gemeenschappelijk economisch beleid is een vrij verkeer gevaarlijk en op de lange duur ook niet levensvatbaar. De argumenten voor deze stelling zijn reeds zo dikwijls naar voren gebracht, dat men zich ontslagen zou mogen achten van de plicht hierop nader in te gaan. Daar Dr. Hoelen dit echter schijnt te betwisten, zal ik hieronder enkele punten aanstippen, waarbij vooral de noodzaak tot een gecoördineerd conjunctuurbeleid m.i. op de voorgrond behoort te worden gesteld.

Bij een werkelijke en duurzame vrijhandel geeft een land de instrumenten prijs, waarmee het zich tegen conjuncturele verstoringen vanuit het buitenland kan beschermen. Deze economische ontwapening is slechts met het landsbelang te verenigen, indien voor de opgegeven nationale beleidsinstrumenten een gemeenschappelijke procedure in de plaats treedt, die de mogelijkheid schept gemeenschappelijk tegen de oorzaken van verstoringen op te treden. Zolang het conjunctuurbeleid echter een zuiver nationale zaak blijft, is iedere lid-staat van een vrijhandelsgebied in mindere of meerdere mate afhankelijk van het economisch beleid, dat door zijn partners wordt gevoerd. Dit kan lang goed gaan, maar de vrijhandel is onder die omstandigheden een zwakke plant. Wordt een land voor de keuze geplaatst een ernstige conjunctuurverstoring vanuit het buitenland te aanvaarden of nationaal gerichte maatregelen te nemen, die inbreuk op de vrijhandel maken, dan zal geen land lang aarzelen de tweede weg te kiezen.

Een zekere mate van gemeenschappelijk conjunctuurbeleid is dus zonder twijfel één van de noodzakelijke complementen van elke en dus ook van een Atlantische vrijhandel. Dit vereist echter een beperking van de nationale soevereiniteit op een uitermate gevoelig terrein. Het conjunctuurbeleid is immers een nationaal economisch belang van de eerste orde. Het is bovendien zeer nauw verweven met de gehele nationale economie: men denke slechts aan de verschillende instrumenten als het budgetbeleid en de monetaire politiek, om maar te zwijgen van het loon- en prijsbeleid.

Het is naar mijn overtuiging ondenkbaar, dat met name de Verenigde Staten enigerlei vorm van gemeenschappelijke conjunctuurpolitiek in Atlantisch verband zouden aanvaarden, indien zij daarbij niet een partner tegenover zich zouden vinden, die economisch een min of meer gelijkwaardige positie inneemt. Een ieder, die wel eens de discussies (bijv. in de O.E.S.O.) heeft beluisterd, zal kunnen begrijpen dat de Verenigde Staten zich niet op gelijke voet kunnen schikken in het orkest van kleine en middelgrote blazers, die zonder dirigent en met volledig behoud van eigen toonaard toch een symfonisch geheel trachten te produceren. Pas wanneer het Europese orkest, met inbegrip van de Engelse horens, een eigen harmonie weet te produceren, kan men serieus gaan denken over een samengaan met de Noordamerikaanse strijkers in één gemeenschappelijke harmonie, waaraan ook de eerste violen zich onderwerpen. Pas wanneer Europa een economische eenheid vormt, kan men zich voorstellen dat regering en congres in de Verenigde Staten bereid zouden zijn een werkelijke coördinatie van het economisch beleid te aanvaarden op

een gebied dat zo diep in het economisch leven ingrijpt als het conjunctuurbeleid. De halterconceptie van een gelijkwaardig Atlantisch partnership — de „dumbbell concept”, door de Amerikaanse President in een sterk gevoel voor historische symbool'iek geponerd in een lezing op de Amerikaanse onafhankelijkheidsdag 1962 — heeft dus naar mijn gevoel economisch beschouwd zeker recht van bestaan en recht op nadere uitwerking.

Aanvaardt men deze gedachte, dan moet men ijveren voor toelating van Engeland en de overige E.F.T.A.-landen tot de E.E.G., doch tevens voor het behoud en zelfs de versterking van het gemeenschappelijk economisch beleid. Het één noch het ander bereikt men door een stagneren van de E.E.G.

Het gemeenschappelijk beleid in de E.E.G.

Dit laatste brengt mij tot een tweede kanttekening bij het artikel van Dr. Hoelen. Wellicht onbedoeld wekken zijn tirades tegen de „ambtelijke benadering” in de E.E.G., tegen de autarkische tendenties met name in het gemeenschappelijk landbouwbeleid en de geheel onberedeneerde uitval tegen het gemeenschappelijk kartelbeleid de indruk, als wilde hij een stap terug zetten in de E.E.G., terug naar de gedachte van een douane-unie zonder gemeenschappelijk beleid en dus ook zonder gemeenschappelijke instellingen. „Wij moeten voor ogen houden”, zo luidt de slotconclusie, „dat vooral één element in de E.E.G. toenemende welvaart kan brengen: *de tarievenafbraak, en allerminst het geprojecteerde gemeenschappelijke landbouw- of kartelbeleid, waarover men juist de meeste tam-tam maakt*” (cursivering van Dr. Hoelen).

Afgezien van de niet zo belangrijke vraag, of de schrijver deze extreme conclusie ook werkelijk heeft bedoeld — zijn artikel richt zich vooral tegen de *vorm*, die het gemeenschappelijk beleid naar zijn oordeel aanneemt of dreigt aan te nemen — meen ik tegen de indruk, die zijn artikel wekt, met klem te moeten opkomen. Een vrije handel in landbouwproducten en een open markt voor vervoerdiensten, beide Nederlandse belangen van de eerste orde, zijn ondenkbaar zonder gemeenschappelijk beleid. Een Europese markt zonder Europees kartelbeleid zou in bepaalde sectoren ongetwijfeld een fictie blijven, daar men immers vrijelijk marktverdelingsregelingen zou kunnen treffen. De gemeenschappelijke handelspolitiek is een logisch noodzakelijk uitloeijsel van het uniforme buitentarief. Op vele gebieden van het structuurbeleid (bijv. de regionale politiek) is een coördinatie op Europees vlak onontbeerlijk voor een gezonde ontwikkeling op langere termijn. En, zeker niet in de laatste plaats: een gecoördineerd conjunctuurbeleid is, als gezegd, een levensbelang van de gemeenschap.

In het algemeen kan men stellen, dat op al die gebieden, waar thans de nationale overheid optreedt, de noodzaak tot een gemeenschappelijk Europees beleid bestaat, voor zover het althans niet over zuiver nationale zaken gaat. Zelfs op het terrein van de kostprijsverhogende belastingen, waar ook Dr. Hoelen uitdrukkelijk een Europese harmonisatie voorstaat, is gemeenschappelijk beleid onontkoombaar. Harmonisatie van tarieven is immers niet alleen een kwestie van eenmalige aanpassing. Het economisch leven staat niet stil en ook belastingssystemen moeten aan zich wijzigende omstandigheden worden aangepast. In een gemeenschappelijke markt, die concurrentievervalsingen blijvend wenst uit te bannen, kunnen dergelijke herzieningen dus slechts bij een gemeenschappelijke procedure geschieden.

Hiermede zijn dan nog alleen maar de voornaamste economische factoren genoemd; minstens even zwaarwegend is het politieke argument, dat slechts door gemeenschappelijk beleid en gemeenschappelijke instellingen een werkelijk Europees gemeenschap kan groeien. Prof. Hallstein, voorzitter van de Europese Commissie, heeft de E.E.G. in dit verband zeer treffend gekarakteriseerd als een *politieke unie op economisch gebied*. Gemeenschappelijk economisch beleid is dus, van welke kant men het ook beschouwt, een zeer wezenlijk element van de Europese Economische Gemeenschap.

De „ambtelijke benadering”.

Nu is het natuurlijk zo, dat op elk van de genoemde gebieden het gemeenschappelijk beleid, hoe noodzakelijk ook op zichzelf, op een onjuiste en/of vanuit Nederlands standpunt bezien ongewenste wijze kan worden uitgewerkt. Een waarschuwing tegen het autarkische streven van Frankrijk is dan ook zeker op zijn plaats. Maar de kritiek, die Dr. Hoelen onder de wat kleinerende betiteling van „ambtelijke benadering” heeft geleverd op vrijwel al hetgeen tot dusverre op het terrein van het gemeenschappelijk economisch beleid is bereikt, lijkt mij sterk overtrokken. Hij maakt „de ambtenaren” het verwijt, dat zij regelingen hebben opgesteld, die... „niet slechts kunstmatige verschillen wegnemen, doch in het algemeen de produktiekosten „egaliseren”; men denke aan de harmonisatie der lonen voor mannelijke en vrouwelijke arbeiders. Juist *dit* is kunstmatig, want de desbetreffende loonverschillen zijn, evenals zovele andere kostenverschillen, historisch-economisch en sociologisch bepaald”.

Dit is een onredelijk en een ongefundeerd verwijt. Op voortdurend aandringen vooral van Nederlandse zijde is de gedachte van de „harmonisation préalable” van lonen en andere produktiekosten als principe verworpen. Men heeft nu, toch wel algemeen de stelling aanvaard, dat de produktiekosten naar elkaar toe zullen groeien in en door het integratieproces, doch dat de vrije handel zelve zinloos zou worden, indien alle verschillen in relatieve produktiekosten tevoren zouden worden geëlimineerd. Het is immers juist de bedoeling van de internationale handel om van deze verschillen in de vorm van specialisatie en ruil te profiteren.

Uiteraard moet daarbij worden voorkomen, dat kunstmatige verschillen in de prijzen de richting van het ruilverkeer beïnvloeden; *deze* verschillen moeten dus wel tevoren worden opgeheven. Een zeer moeilijk vraagstuk is echter, de economisch relevante grens te bepalen tussen „kunstmatige” en „natuurlijke” elementen in de prijsvorming. In een aantal gevallen spreekt dit vanzelf, zoals bij de kostprijsverhogende belastingen en de subsidies. Moeilijker wordt het al bij afwijkende systemen van sociale verzekering, terwijl het door Dr. Hoelen genoemde geval van ongelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke arbeiders een buitengewoon gecompliceerd vraagstuk vormt. Zijn deze verschillen in beloning natuurlijk of juist kunstmatig? Volgens Dr. Hoelen zijn deze verschillen historisch-economisch en sociologisch bepaald — en zijn zij dus „natuurlijk”. Voor mijn gevoel is deze conclusie helemaal niet zo duidelijk. Men kan zeer wel verdedigen, dat deze verschillen in beloning, juist omdat zij slechts historisch en sociologisch verklaarbaar zijn, op dit moment geen rechtvaardiging meer vinden in die economische factoren, waar het tenslotte om gaat, nl. de produktiviteit van mannelijke en van vrouwelijke werknemers in gelijke of gelijkwaardige posities. Of de „equal pay” — die ove-

rigens in het E.E.G.-verdrag zelf (art. 119) uitdrukkelijk is voorgescreven en dus moeilijk de ambtenaren kan worden verweten — nu een erg sterk voorbeeld vormt van de door Dr. Hoelen zo scherp afgekeurde ambtelijke benadering, lijkt mij dus op zijn minst twijfelachtig.

Conclusie.

Dr. Hoelen oefent scherpe kritiek uit op de huidige gang van zaken bij de uitwerking van het gemeenschappelijk economisch beleid in de E.E.G., doch hij stelt daar niets tegenover. Of wenst hij eenvoudig een afschaffing van elke vorm van gemeenschappelijk beleid? De volgende passage schijnt, evenals de reeds geciteerde, in die richting te wijzen: „De constructeurs van de gemeenschappelijke markt hebben zich zeer bekommerd om zuivere concurrentieverhoudingen. Aangezien er ook protectie mogelijk is zonder invoerrechten heeft men een gemeenschappelijk fiscaal, sociaal, monetair en energiebeleid geprojecteerd. Men schijnt steeds meer te vergeten, dat economische (en politieke) samenwerking in federatief verband geenszins impliceert, dat de samenwerkende delen geen eigen leven meer zouden mogen hebben”.

Dergelijke retoriek is fraai, maar weinig overtuigend als argument voor wat daarmede dan ook bedoeld moge zijn. Ook waar de kritiek zich richt, niet tegen het gemeenschappelijk beleid als zodanig, doch slechts tegen de „ambtelijke benadering”, schiet zij m.i. haar doel voorbij. De ambte-

lijke benadering zou bestaan in „... het afdwingen van een geforceerde uniformiteit op basis van berekende gemiddelden, eventueel na een proces van „toenadering”, terwijl op sommige terreinen ook wel het optrekken aan het hoogste niveau expliciet of stilzwijgend wordt voorgestaan”. Natuurlijk, dit soort oplossingen is op langere termijn gezien economisch niet ideaal en de kritiek, die deze oplossingen als einddoel van het integratieproces verwierpt, is dan ook zeker gerechtvaardigd. Te absoluut gesteld keert zij zich echter tegen zich zelf. Men kan toch immers niet ontkennen, dat in de overgangsfase een zekere geleidelijkheid bij het scheppen van de gemeenschappelijke markt noodzakelijk is? Een botweg openstellen van de grenzen zou ofwel een farce zijn, nl. voor zover ieder land op andere wijze dan door handelsbelemmeringen zijn nationale producenten zou gaan beschermen, of het zou een onaanvaardbaar scherpe verstoring veroorzaken, met name in sommige agrarische gebieden. Overgangsregelingen zijn dus noodzakelijk en natuurlijk bergen deze een zeer reëel gevaar in zich voor autarkie, protectie en wat niet al. Het is goed, dat hiertegen bij voortduring wordt gewaarschuwd. Maar een volstrekt afwijzen van elke overgangsregeling, evenals het afwijzen van het gemeenschappelijk beleid als zodanig, schiet dit doel voorbij, omdat het niet redelijk, economisch niet rationeel en politiek niet realistisch is.

De Bilt.

C. J. OORT.

NASCHRIFT

Naar mijn mening staan Prof. Oort en ik heel wat minder ver van elkaar af dan volgens sommige passages uit het artikel van mijn geachte opponent schijnbaar het geval is. Ik noteer in elk geval met genoegen, dat ook hij de Franse visie op de gemeenschap verwierpt, de toelating van Engeland en de E.F.T.A.-landen, alsmede de vorming van een Atlantische gemeenschap voorstaat, de waarschuwing tegen autarkische tendenties (in het landbouwbeleid) juist in de overgangsregelingen gerechtvaardigd acht, en ook toegeeft, dat de oplossing der toenaderingsmethode als het einddoel van het integratieproces niet ideaal is.

Juist tegen al deze gevaren heeft mijn artikel willen waarschuwen. Het verwierpt ook niet een gemeenschappelijk beleid in het algemeen, maar keert zich tegen aspecten van het *geprojecteerde* beleid. Prof. Oort noemt hierbij ook het gemeenschappelijk conjunctuurbeleid, dat ik niet heb behandeld, omdat dit mij te ver zou hebben gevoerd. Bovendien verkeert dit nog wel zeer in statu nascendi en leest best: het belang van dit beleid onderschrijf ik gaarne.

Wat de vertraging betreft, ik heb dit woord niet expliciet genoemd en bovendien ook hier weer de nadruk gelegd op het weren van verdere protectionistische insluipsels. Natuurlijk is vrijhandel niet genoeg en zal een bepaalde mate van gemeenschappelijk beleid (o.a. conjunctuurbeleid) nodig zijn om te verhinderen, dat het effect van deze vrij-

handel langs allerlei wegen ongedaan wordt gemaakt. Prof. Oort erkent overigens zelf, dat mijn artikel zich richt tegen de *vorm(en)*, die het gemeenschappelijk beleid m.i. dreigt aan te nemen. Ik waarschuwde tegen gevaren van het *geprojecteerde* beleid en ik meen, dat mijn geachte opponent mijn desbetreffende betoog niet heeft weerlegd. Gaarne zij toegegeven, dat ik zelf op dit stuk niet met andere voorstellen kom, maar dat was ook de bedoeling van mijn artikel niet.

Ten aanzien van de sociale harmonisatie ben ik het tot mijn spijt niet met mijn opponent eens. Met name kan ik niet onderschrijven, dat men nu toch wel algemeen de stelling heeft aanvaard, dat de produktiekosten naar elkaar toe zullen groeien enz.; in de vakpers der belanghebbenden verneemt men wel andere geluiden. Tot slot wens ik nog met klem te betogen, dat de term „ambtelijke benadering” geenszins „kleinerend” bedoeld is, en zeker niet ten opzichte van de Nederlandse ambtenaren en vertegenwoordigers. Men kan een bepaalde benadering ook als (te) economisch of (te) juridisch bestempelen zonder denigrerend te willen zijn, al is men het met deze benadering niet eens. Het is volkomen duidelijk, dat men bij het moeizaam zoeken naar compromissen somtijds vervalt tot minder ideale oplossingen, maar dan moet men een principieel kritisch woord niet euvel duiden. Hierbij meen ik het, althans voorlopig, te moeten laten.

Amsterdam.

Dr. H. HOELEN.

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Teveel landbouwgrond in Nederland!

Prof. Dr. J. Horring heeft in „E.-S.B.” van 15 mei 1963 gereageerd op mijn artikelen „Grond genoeg” en „Naar een meer reëel grondgebruik” in dit blad, verschenen op resp. 12 september 1962 en 3 april 1963.

In deze artikelen kwam ik tot de conclusie dat er duidelijke tekenen van structurele overproductie in de agrarische sector zijn waar te nemen en dat deze overproductie nog verder gestimuleerd wordt door sterke rationalisatie van de bedrijven (waaronder cultuurtechniek en bedrijfsvergroting) alsmede door het snel in productie komen van nieuwe uiterst vruchtbare polders¹⁾; en tenslotte door de gevoerde subsidiepolitiek.

Mede gezien de omstandigheid dat er momenteel niets op wijst dat de binnenlandse consumptie of de export deze overproductie kan opvangen, kwam ik tot de conclusie dat dit structurele verschijnsel in redelijkheid het beste kan worden bestreden door het uit de productie nemen van een groot aantal bedrijven op de lichte sub-marginale en marginale gronden. Deze gronden zouden dan ter beschikking kunnen komen voor andere doeleinden met als gevolg prijsdaling of ten minste prijsstabilisatie bij de niet-agrarische gronden.

Voorts zou bereikt kunnen worden dat landbouwsubsidies aan deze stilgelegde bedrijven kunnen vervallen en dat onze landbouw daardoor op een reëler en efficiënter basis wordt geplaatst, terwijl hij daarmee beter bestand zou zijn tegen de komende buitenlandse concurrentie, die bepaald niet mag worden onderschat!

Kritiek van Prof. Horring.

Indien ik de heer Horring goed heb begrepen, is hij het, wat de geconstateerde structurele overproductie²⁾ betreft, wel met mij eens, maar verschilt van gedachten ten aanzien van de oplossing ervan. In ieder geval acht hij het loslaten der sub-marginale en marginale gronden minder gewenst.

Bedoelde lichte gronden³⁾, zo stelt de geachte auteur, zouden moeten dienen voor drieërlei doel: het aan het werk houden van de aanwezige arbeidskrachten, het telen van meer voedergranen en gras en bedrijfsvergroting van andere boerderijen. Er zouden zelfs wettelijke maatregelen getroffen moeten worden om te voorkomen dat landbouwgronden in het niet-agrarisch areaal terecht zouden komen. In het bijzonder zou het telen van meer voedergranen en gras ertoe leiden, dat de melkproductie zou teruglopen. Zulks omdat het voedselschema van de koe minder krachtvoer zou bevatten. Dit zou dan weer tot gevolg hebben, dat minder deviezen zouden behoeven te worden gebruikt voor de invoer van grondstoffen voor veekeuken. Tenslotte zou de melkgift voldoende achteruit lopen om de overproductie weg te nemen.

¹⁾ Ik merkte op dat toevoeging aan het agrarisch areaal is te verwachten van ten minste 100.000 ha zeer vruchtbare poldergronden met een produktievermogen dat de lichte sub-marginale en marginale gronden met het drie- tot viervoudige overtreft; in feite staat deze 100.000 ha dus gelijk met 300 à 400.000 ha lichte grond.

²⁾ Prof. Horring signaleert in zijn artikel van 15 mei op blz. 469 een kras staaltje waartoe de zuiveloverproductie gepaard gaande met ruime subsidies leidt: f. 40 mln. aan deviezen zou zodoende in het water zijn gegooid. Dergelijke feiten demonstreren wel zeer duidelijk de dringende noodzaak om met spoed drastische maatregelen ter inperking van de melkplas te nemen.

³⁾ Prof. Horring spreekt blijkbaar liever over marginale bedrijven.

De wal keert het schip.

Het blijkt voor bepaalde landbouwkringen héél moeilijk te zijn agrarische grond, ook al is die van de slechtste kwaliteit, prijs te geven voor andere doeleinden. Onder een klassiek-economisch regime zou men zeggen: „Laat die landbouwers maar begaan, de wal zal het schip wel keren”. Maar in de tegenwoordige gecompliceerde maatschappij zijn wij allen min of meer bij iedere economische activiteit geïnteresseerd, al was het alleen maar wat het belastingfacet betreft. En een ieder die enigszins met de onderwerpelijke materie bekend is, begrijpt, dat wanneer men de boeren tot het plan-Horring zou willen brengen, de kans zeer groot is dat weer héél wat extra subsidies op tafel moeten komen⁴⁾. Het is de vraag of de gemeenschap op den duur bereid is de landbouwsubsidies maar steeds verder te doen stijgen.

Wat de arbeidskrachten in de landbouw betreft moge worden opgemerkt dat in Nederland momenteel zeker geen werkloosheidsprobleem bestaat; integendeel, de vraag naar arbeidskrachten is over het gehele bedrijfsleven genomen aanmerkelijk groter dan het aanbod. Voor zover bepaalde overtollige landbouwkrachten niet meer in een andere sector zouden kunnen worden opgenomen, is het uit een economisch standpunt veelal beter deze een passende schadevergoeding ineens toe te kennen dan hen op de produktiekosten te laten drukken.

Duidelijke efficiënte lijn gewenst.

Indien in de steenkoolsector overproductie dreigt, vindt een ieder het de gewoonste zaak van de wereld dat een overbodige steenkoolmijn uit de productie wordt genomen. Zulks past in een gezond Europees beleid. Eenzelfde beleid schrijft, overeenkomstig de laatste Europese landbouwpublicaties, voor dat „een produkt geleverd zal moeten worden van uitstekende kwaliteit tegen concurrerende prijs”. Uiteraard kan zulks alléén tot stand komen op de meest gunstig ingerichte landbouwbedrijven en aan de hand van de meest moderne produktiemethoden. Ten aanzien van de zuivelproductie betekent dit bij de huidige prijsverhoudingen dat de melkgift per koe tot een maximum moet worden opgevoerd.

Dat is dus juist het tegenovergestelde van wat Prof. Horring wil. En daarom meent ondergetekende, dat het verminderen van de productie juist door het in bedrijf houden van de minder goede landbouwgronden en het binden van onnodige mankracht, de crisis in de agrarische sector alleen maar kan verergeren en aan de schatkist nog vele tientallen miljoenen méér dan thans zal kosten. Daar-tegenover spelen de deviezen nodig voor import van grondstoffen voor kracht-veevoeder, zo deze al zouden kunnen worden gemist in het moderne dieet van de koe, nauwelijks een rol!

's-Gravenhage.

Mr. J. A. FRESEMAN GRATAMA.

⁴⁾ Dat men in landbouwkringen subsidiëring tot in lengte van dagen héél gewoon vindt blijkt nog eens te meer uit de publikatie van Dr. D. Burger Hzn. e.a.: „Samenwerking bij indeling en gebruik van grond in Nederland”. Op blz. 108 van dat werk meent men immers „dat de Overheid door prijsbeheersing en distributie de landbouw de kans om te profiteren van de hoogconjunctuur ontnam; en dat de Regering daarom in de toekomst behoorlijke prijzen voor de boeren behoort te garanderen”.

De overproductie van landbouwvoortbrengselen in het algemeen op het Westelijk halfmond en van melk in het bijzonder in Nederland is al enige jaren zo evident, dat daarover nauwelijks verschil van mening mogelijk lijkt. Overigens is het wel zaak te bedenken, dat het verschil tussen een tekort en een overschot aan voedingsmiddelen slechts een variatie van 5 à 10 pCt. van de totale produktie kan uitmaken. Ik aarzel dan ook om te spreken van een structurele overproductie. Nog maar ruim een tiental jaren geleden werd vergroting van de landbouwproduktie in West-Europa bepleit op grond van de overtuiging dat het toenmalig tekort in Europa aan brood- en voedergranen en aan oliën en vetten structureel en blijvend zou zijn (Plan Mansholt).

Het succes van vele maatregelen — waaronder de garantie van de prijzen m.i. een grote plaats inneemt —, die in „the hungry forties” zijn aangevangen, is overweldigend groot geweest. Laten we er blij mee zijn, dat in plaats van de consument thans de producent moet worden beschermd tegen de gevolgen van de marktsituatie. Natuurlijk hebben wij er thans geen behoefte aan de uitbreiding van de produktie met kostbare middelen te stimuleren. Hoge subsidies voor landaanwinning en grondverbetering zijn m.i. dan ook niet meer op hun plaats. Maar het zullen er toch vermoedelijk ook niet velen zijn, die de droogmaking van IJsselmeerpolders zouden willen stop zetten. Dat is werk van lange adem, dat uitgaat boven wisseling in momentele behoeften, en bovendien ook verder reikt dan het dienen van de landbouwproduktie.

De oppervlakte landbouwgrond in Nederland is na de oorlog niet toegenomen; of beter de toeneming is meer dan gecompenseerd door de onttrekking. Per jaar wordt ongeveer 5.000 ha grond aan de landbouw onttrokken voor andere doeleinden. Van 1950 tot en met 1961 is er 58.600 ha grond voor niet-agrarische bestemming in gebruik genomen. Een toekomstige aanwinst van 100.000 ha uit de voortgaande inpoldering zou bij een gelijkblijvende onttrekking dus toereikend zijn om de onttrekking in de komende 20 jaar te compenseren. Meer niet!

Deze poldergrond zal zeker een hoger produktievermogen hebben dan lichte grond, maar de schatting van de heer Freseman Gratama lijkt mij wel aan de hoge kant (2 à 3 maal te hoog). Overigens doet dat er niet zoveel toe, daar de onttrekking van landbouwgrond ten gevolge van de uitbreiding van de steden vooral in het Westen plaatsvindt en dus juist goede landbouwgrond betreft.

Het structurele probleem van de Nederlandse landbouw schuilt naar mijn mening evenwel niet in de overproductie, maar in de noodzaak tot vergroting van de bedrijven ten gevolge van de mechanisatie. Alleen melk wordt er in Nederland meer geproduceerd dan lonend kan worden geëxporteerd. En dat teveel aan melk spruit enkel en alleen voort uit omzetting van ingevoerd krachtvoer, ten gevolge van de vervalsing van de prijsrelatie tussen de prijs van krachtvoer en melk op de boerderij in verhouding tot de invoerprijs van krachtvoer en uitvoerprijs van melk in de vorm van diverse daaruit vervaardigde produkten. Dit is een belangrijk vraagstuk, maar heeft m.i. nagenoeg niets uit te staan met het areaal landbouwgrond in Nederland.

Voor de bestrijding van een ongewenst verschijnsel moeten de oorzaak onderkennen. Daar de hoofdoorzaak van de grote toeneming van de melkproduktie in de laatste 5 jaren niet ligt in de uitbreiding van het graslandareaal of de hogere produktie van gras per ha, ligt m.i. de conclusie ook niet voor de hand dat dit verschijnsel „in redelijkheid het beste kan worden bestreden door het uit de produktie nemen van een groot aantal bedrijven op de lichte sub-marginale en marginale gronden”.

Het is bovendien een misverstand, uit mijn betoog op te maken, dat ik sub-marginale en marginale gronden niet zou willen loslaten. Er is m.i. helemaal geen sprake van sub-marginale gronden in Nederland. Als het goedkoper was door middel van kunstmest of met behulp van aangekocht voer de produktie per bedrijf uit te breiden, zouden de prijzen van landbouwgrond — nu deze sinds kort vrij zijn — niet zo sterk stijgen. Het is geen voorkeur voor een ander woord, maar om een geheel andere zaak aan te duiden, dat ik spreek van sub-marginale en marginale bedrijven. Dat zijn dus hoofdzakelijk bedrijven, die over een te kleine oppervlakte grond beschikken. Omdat ze te weinig grond hebben, pogen deze bedrijven juist tot een grotere produktie-omvang te komen door grote hoeveelheden voeder aan te kopen, hoewel de gemiddelde kostprijs van de melk erdoor gaat stijgen. Onttrekking van enige honderduizenden hectaren zou de aandrang tot aankoop van veevoer zelfs nog versterken, om de beschikbare arbeid emplooi te blijven geven. Door een geforceerde onttrekking van landbouwgrond — uitgerekend nog wel op de zandgronden waar juist de meeste kleine bedrijven voorkomen — zou wel helemaal het paard achter de saneringswagen worden gespannen.

Natuurlijk ligt de genezing in de afvloeiing van arbeidskrachten uit de landbouw. De kansen daarvoor zijn gunstig. Velen realiseren zich evenwel niet welk een ware uittocht in de laatste 15 jaren reeds in toenemende mate heeft plaats gevonden. Thans zijn er in Nederland bijna *een derde* minder mannelijke arbeidskrachten in de landbouw werkzaam dan in 1947. Men kan gemakkelijk zeggen dat men maar buiten de landbouw moet gaan werken, maar de overgang wordt na een zekere leeftijd al vrijwel onmogelijk, terwijl er toch ook jongeren moeten blijven voor de opvolging.

Er kan m.i. heel wat worden gedaan om de overgang te bevorderen en minder bezwaarlijk te maken, maar daar hoort dan zeker niet bij geforceerd een groot aantal bedrijven opheffen door onttrekking van de grond aan de landbouw. Dat laatste zou m.i. economische dwaasheid zijn en sociaal zelfs erger dan dat. Overigens zou ik de heer Freseman Gratama willen aanraden zijn uitspraak over de steenkoolsector nog eens te verifiëren in België, waar men enige ervaring in deze zaak heeft.

De grote steen des aanstoets is zonder twijfel de jaarlijks terugkerende prijssubsidies in de orde van grootte van f. 300 mln. Met *behoud van een redelijk inkomen* in de landbouw kan dit bedrag alleen kleiner worden op de volgende wijzen:

Ten eerste door verlaging van de garantieprijsen, voor zover dit mogelijk wordt gemaakt door een daling van de produktiekosten. Hiertoe kan de verbetering van de bedrijfsstructuur belangrijk bijdragen.

Ten tweede door een verhoging van de opbrengstprijzen van zuivelprodukten. Voor de export ziet het er wat dat betreft nog niet rooskleurig uit. Zouden de exportprijzen evenwel stijgen, dan zouden ook de consumenten in het binnenland meer moeten betalen voor boter en kaas. Dat kan evenwel ook zonder dat de exportprijzen stijgen. Op binnenlands kostprijspeil zou de boter en kaas ongeveer een derde meer (in melk omgerekend) opbrengen dan thans.

Ten derde kan in elk geval de uit nationaal-economisch gezichtspunt verliesgevendende export worden afgekap. Dat is pure winst voor iedereen.

Er is thans geen behoefte om met grote subsidies landaanwinning en grondverbetering te bevorderen. Ook is het m.i. niet nodig de bestaande landbouwgrond door wettelijke maatregelen te reserveren voor de landbouw. Mijn

opmerking over wettelijke maatregelen had betrekking op ordening van het grondgebruik voor niet-landbouwkundige bestemming en valt dus eigenlijk buiten ons onderwerp. Maar het omgekeerde, nl. met overheidshulp op geforceerde wijze en op grote schaal grond (niet alleen bedrijven opheffen) aan de landbouw te onttrekken, dient zeker niet de efficiency-verbetering van onze landbouw.

De behoefte aan grond voor andere bestemmingen — bijv. recreatie — zij volmondig erkend en hiervoor zou ik zeker de regel willen laten gelden „wat het zwaarst weegt moet de doorslag geven”. Maar het is m.i. een ernstige misvatting het gewicht van de betekenis van de grond voor de landbouw als klein voor te stellen en aldus te denken dat de balans daardoor meer doorslaat aan de kant van de recreatie. Een goede zaak wordt niet gediend door onjuiste argumenten. Gedurende de periode van de prijsbeheersing van landbouwgrond werd de betekenis van de grond voor de landbouwproduktie licht onderschat. Thans bieden de vrije prijzen in elk geval een betere beoordelingsmaatstaf.

Wageningen.

J. HORRING.

Ethiek en realiteit in de hulpverlening

Het Jongeren Vrijwilligers Corps

Op 28 december van het vorig jaar verschenen in de Nederlandse pers berichten over de oprichting van een Jongeren Vrijwilligers Corps, dat zal worden ingeschakeld voor de daadwerkelijke technische hulpverlening aan arme landen. De organisaties die hierbij de belangrijkste rol hebben gespeeld zijn de Nederlandse Jeugd Gemeenschap en het N.O.V.I.B. De werkzaamheden van het bekende Amerikaanse „Peace Corps” hebben als voorbeeld gediend voor de realisatie van de reeds lang bestaande Nederlandse plannen. In de pers is veel dierbaars gezegd over de rol die de Nederlandse jeugd bij dit alles zou hebben gespeeld en nog zal gaan spelen. Nu is de Nederlandse Jeugd Gemeenschap met haar zeer bejaarde voorzitter echt niet de aangewezen organisatie om de Nederlandse jeugd te vertegenwoordigen. Ik geloof dat het aandeel van de jeugd in dit verband uitsluitend geleverd is door enkele bestuurders van de N.J.G., zonder dat op voldoende wijze in lagere organisaties van de Nederlandse jeugdbeweging het voorstel aan de orde is geweest. In dit verband is tekenend de scherpe reacties van de Katholieke „Kajotters” die stelling hebben genomen tegen het plan. De bijdrage van het N.O.V.I.B. en andere instellingen (w.o. het Ministerie van Buitenlandse Zaken!) is waarschijnlijk meer inhoudsvol geweest.

De gedachte om in ons land meer te doen aan praktische technische bijstand vinden we terug in de „Nota Luns”. Op blz. 7 vinden we daar onder het hoofd „Technische Hulp” het volgende:

„Het omvangrijker worden van de ontwikkelingsprogramma's, het betrekken van sociale aspecten erin en bovengenoemde accentverandering in de wijze van overdracht van kennis, hebben tot gevolg dat vaak veel meer dan evenredig met de grotere behoefte aan kapitaal de vraag naar deskundigen zal toenemen. Het aantal bevoegde experts dat beschikbaar is wordt steeds geringer. Als gevolg van de hoogconjunctuur in de geïndustrialiseerde wereld zijn minder deskundigen bereid een uitzending te aanvaarden. Voorts neemt het aantal deskundigen met erva-

ring in de vroegere koloniën geleidelijk af. Voor de desondanks zeer noodzakelijke overdracht van kennis zal dus gezocht moeten worden naar nieuwe methoden om het aantal deskundigen te verhogen. Daarvoor komen in aanmerking verbetering van de condities waaronder de experts worden uitgezonden en opleiding van jongeren. Een dergelijke opleiding vindt in beperkte mate sinds 1954 in Nederland plaats in het kader van het Assistent-Deskundigen Programma. Het doel van dit programma is jonge academici toe te voegen aan experts te velde. Op die wijze worden pas afgestudeerden vertrouwd gemaakt met de praktijk van technische hulpverlening.

In dit verband verdient het „Peace Corps” vermelding dat door de Verenigde Staten is opgericht en dat na een aarzelend begin en oorspronkelijk aanvechtbare uitgangspunten, thans, na een aantal heroriëntaties, naar het zich laat aanzien, uitgroeit tot een bruikbaar hulpverleningsprogramma. Door het uitzenden van jongeren in het kader van het „Peace Corps” te beperken tot goed geschoolde en door deze werkrachten in te zetten op bij uitstek technische terreinen, wordt een aanpassing gevonden aan de behoeften in de onderontwikkelde landen op een wijze, die zowel voor gevers als ontvangers acceptabel is. De bestuurlijke en sociale taken blijven gereserveerd voor de oudere en meer ervaren experts”.

Uit dit citaat blijkt overduidelijk dat bij Buitenlandse Zaken de Amerikaanse ervaringen bekend zijn. Daarom is het goed te vermelden dat „het bruikbare hulpverleningsprogramma” dat het „Peace Corps” dan nu zou zijn, in de praktijk vele tekortkomingen vertoont ¹⁾. Alleen wanneer wij bij de opzet van ons Bijstands Corps hiermede rekening houden heeft het zin de Amerikanen als voorbeeld te nemen! Het zonder meer in de arm nemen van topfunctionarissen van het „Peace Corps” is op zichzelf geen garantie voor een geslaagde opzet! Het imiteren van Amerikanen mag dan een goede Nederlandse traditie zijn geworden in de consumptieve sfeer, in de produktieve sfeer lijkt het mij minder gewenst!

Opvallend is dat volgens de eerste berichten het Bijstands

¹⁾ Zie hierover een ingezonden stuk in de N.R.C. van 21 februari jl.

Corps uitzendmogelijkheden zou bieden aan vaklieden, hooggeschoolde arbeiders in sectoren waarin tekorten bestaan in de ontwikkelingsgebieden. Deze opzet zou zeer goed zijn geweest. De tekorten aan vakmensen in de agrarische sector, de bouwwereld, de transportsector e.d. op middelbaar niveau zijn in deze landen enorm! Latere informatie wezen echter uit dat vooral middelbaar en hoger afgestudeerden een uitzendmogelijkheid zouden verkrijgen. Het uitzenden van deze „middelbaren” en „intellectuelen” die in de praktijk vaak (nog) twee linkerhanden hebben is zinloos, in deze vorm althans. Het is onmogelijk dat jonge afgestudeerden, zonder praktijkervaring, veel nuttig werk kunnen doen in deze landen, wanneer ze inderdaad, volgens plan, individueel worden tewerkgesteld. Middelbaar en hoger afgestudeerden kunnen alleen goed werk doen, wanneer ze als „junior expert”, als adjudant van een deskundige met jarenlange ervaring, worden uitgezonden. Individueel optreden zonder goede leiding is praktisch zinloos. Het is echter wel mogelijk een goede timmerman of elektriciën zelfstandig te laten werken binnen het kader van een project. Een vakman kan wel onmiddellijk praktisch werken zonder dat er voortdurend „westers” toezicht nodig is! Bovendien, de meeste arme landen hebben inmiddels de eerste behoefte aan middelbaar administratief en intellectueel personeel wel gedekt, maar blijven vragen om geschoolde arbeiders!

Daarbij komt dat de beste intellectuelen, die in ons land een zeer behoorlijk salaris kunnen verdienen als ze afstuderen, zich beslist niet in grote aantallen laten verleiden om mee te doen. Slechts enkele prijzenswaardige idealisten zullen aan de oproep gehoor geven. Liefdadigheid en ethiek zijn hooglijk te roemen maar meestal niet bruikbaar om belangrijke vraagstukken *op te lossen*. De methoden die het Nederlands Bijstands Corps wil gebruiken zijn voor een groot deel ingegeven door ethische overwegingen, die zeer velen aanspreken. De vraag komt echter op of het wel goed is het wereld-armoedeprobleem op te gaan lossen of aan te gaan pakken in de mentaliteit die er bij ons volk ontstond tijdens de beroemde „Actie Open het Dorp”. Hoe nobel, hoe goed bedoeld persoonlijke bijdragen ook zijn, het blijven in dit verband slechts kleine druppels op een steeds heter wordende plaat!

Het is nog steeds zo dat hij die het meeste betaalt, de beste krachten tot zich trekt. Dit geldt ook voor de werwingstactiek van het vrijwilligerscorps. Over beloning e.d. is bekend gemaakt dat de deelnemers een bijdrage zullen krijgen in de kosten van levensonderhoud zoals deze ter plaatse voor vergelijkbare inheemse functionarissen gelden. Bij beëindiging van het werkcontract (ca. 3 jaar) zal aan de deelnemers een bedrag worden uitgekeerd om zich in

de Nederlandse samenleving te reclasseren. Dit nu is te weinig. Het zou financieel veel aantrekkelijker zijn een normaal salaris uit te betalen en daarvan bijv. het deel dat surplus is boven het noodzakelijke ter plaatse geldende minimum te blokkeren en bij uitkomst alsnog uit te betalen. De totale omvang van deze extra kosten is relatief klein²⁾. En het grote voordeel is dat men dan wel en goede en voldoende aantallen deskundigen trekt. Deze redenering gaat uiteraard ook op voor de m.i. veel belangrijker groep van geschoolde en hooggeschoolde arbeiders, wellicht ze¹⁾fs in versterkte mate, zowel i.v.m. de spanningen op de Nederlandse arbeidsmarkt, alsook gelet op de financiële milieus waaruit ze komen!

De drang bij jonge mensen om persoonlijk iets te presenteren voor de hulpverlening aan ontwikkelingslanden moet zo efficiënt mogelijk worden gekanaliseerd. Dit betekent dat het doel moet zijn de effecten van deze prestatiedrang voor de arme landen maximaal te maken en niet onze behoeften aan actieve liefdadigheid zoveel mogelijk te bevredigen! Beter is het daarom jonge deskundigen (arbeiders en intellectuelen!) te laten werken binnen het schema van reeds bestaande hulpprojecten van overheid en bedrijfsleven. Met name zijn er vele mogelijkheden om jonge economen, juristen, ingenieurs, belastingspecialisten enz. in te schakelen in teams binnen de activiteiten van „joint ventures”. Deze laatste samenwerkingsvorm brengt de jonge Nederlander in aanraking met de praktische zijde van zijn vak en met de collega's uit de ontwikkelingslanden. Het begrip voor de praktische werkzaamheden in de speciale omstandigheden van ontwikkelingsgebieden kan m.i. dan veel beter worden gestimuleerd dan in de activiteiten voorgesteld door het Bijstands Corps, dat, naar Amerikaans model, de vorm zou kunnen aannemen van groepjes bij elkaar hokkende jonge Nederlanders die op eigenwijze (en arrogante) manier hun deskundigheid ten toon spreiden.

„Joint ventures” opgezet als productie-eenheden in ontwikkelingslanden door Nederlandse ondernemers en lokale particulieren, of autoriteiten vormen veel betere kaders

²⁾ Stel dat gedurende en over de komende drie jaar in totaal worden uitgezonden 100 deelnemers. Stel de gemiddelde beloning in ons land per jaar voor jonge afgestudeerde deskundigen op f. 10.000 over deze drie jaar. Stel dat deze deskundigen voor levensonderhoud slechts f. 5.000 per jaar krijgen en dat het corps bovendien per persoon uitkeert f. 2.000 als „reclasseringsbedrag”. Dan komen de totale kosten over deze drie jaar aan salarissen + premies op f. 1,7 mln. Wanneer per jaar f. 10.000 salaris zou worden betaald dan zouden deze salariskosten bedragen f. 3 mln. of wel een extra bedrag van f. 1,3 mln. meebrengen. Zeer aantrekkelijke verbeteringen in deze zin zouden dus nog niet eens een verdubbeling van de salariskosten veroorzaken! Deze simpele berekeningen tonen aan dat het kosten-element van een aantrekkelijke regeling nogal meevalt.

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

voor de activiteiten van een bijstandscorps. Het Nederlandse bedrijfsleven kan belang hebben bij de tijdelijke uitzending van een aantal jonge deskundigen of „trainees” die ze later dan weer in eigen land of voor eigen bestemming kunnen gebruiken. De jonge staten worden op deze wijze geholpen en de jonge Nederlanders komen in de voor hen meest leerzame werkomgeving onder goede leiding. Bovendien kan de financiering van het project worden vergemakkelijkt doordat de ondernemingen gaan bijdragen.

Inschakeling van Nederlandse ondernemingen in het plan van het Nederlandse bijstandscorps is m.i. zeer aan te bevelen. Daarnaast kan het werknemersdeel van het „Nederlandse bedrijfsleven”, de vakbeweging, wellicht zowel financieel als personeel helpen door ook mee te doen. Een deel van de beleggingen der vakbeweging zou dan wellicht een wat nuttiger vorm aannemen!

Op grond van bovenstaande overwegingen en suggesties kan ik mij het volgende voorstellen:

(I) Nederlandse ondernemers en de Nederlandse overheid (eventueel ook de grote Nederlandse vakcentrales) stichten en financieren een bijstandscorps. Eventueel kan de kapitaalbreng bepaald zijn voor de beheersrechten.

(II) Dit bijstandscorps krijgt een eigen werkkapitaal en trekt zelfstandig jonge Nederlanders aan voor uitzending naar ontwikkelingslanden.

(III) De acquisitie geschiedt door een normaal tot vrij hoog salaris aan te bieden, waarvan een deel geblokkeerd zal worden en na beëindiging van het contract zal worden uitgekeerd.

(IV) De ondernemingen, de overheid (en eventueel de vakbeweging) creëren ieder afzonderlijk de nuttige plaatsen

in de ontwikkelingslanden ter plaatsing van jonge deskundigen, in samenwerking met de ontwikkelingslanden. De projecten waarbinnen deze plaatsen kunnen vallen zijn: bilaterale ondernemersprojecten, w.o. „joint ventures”, bilaterale overheidsprojecten en multilaterale overheidsprojecten. Het bijstandscorps geeft de uiteindelijke goedkeuring voor plaatsing.

(V) De salarissen en reiskosten worden gedragen door het bijstandscorps.

(VI) In aanmerking moeten komen jonge Nederlanders die een gedegen vakopleiding hebben genoten of die door een middelbare of academische studie in aanmerking komen. Steeds zullen zij moeten werken onder leiding van een oudere expert of vakman op het project aanwezig.

(VII) Particulieren en overheid der ontwikkelingslanden kunnen rechtstreeks aan het bijstandscorps aanvragen ter assistentie richten, die van geval tot geval moeten worden bezien.

De opzet die hier wordt voorgesteld vraagt offers die voor de verschillende deelnemende partijen op den duur gedeeltelijk kunnen worden gecompenseerd door voordelen:

(I) De ondernemingen en de overheid krijgen in de toekomst een aanbod van goed ervaren jonge deskundigen die de omstandigheden kennen, nodig voor een carrière in buitenlandse dienst.

(II) De jonge werkers krijgen ervaring en leren zich voorbereiden op hun toekomstige carrière.

De voordelen voor de gesteunde landen behoeven niet nader te worden behandeld.

Rotterdam.

Drs. C. J. BRAKEL.

Normaal wonen

Naarmate de belangstelling voor het kwantitatieve aspect van de woningbouw afneemt — met zo nu en dan nog eens een kleine opflukking ten tijde van nationale verkiezingen — en men inziet, dat discussies hieromtrent weinig zinvol meer kunnen worden genoemd, valt een toenemende belangstelling voor de kwaliteit van het gebouwde en van het te bouwen onroerend goed te constateren. Recent uitgebrachte rapporten, brochures en het uitschrijven van prijsvragen over de moderne of werkelijke woning wijzen in het bijzonder in deze richting. Wij achten zulks een verheugend verschijnsel, indien althans deze belangstelling gericht is op de betekenis van het wonen als zodanig.

Spreeken over het wonen in Nederland wil zeggen spreken over de belangen van het Nederlandse gezin, derhalve van ons volk als zodanig; ten onrechte ook wel aangeduid als het algemeen belang. Het is een volks-, een nationaal belang, dat iedere Nederlander goed is gehuisvest, goed woont. Men zou zelfs kunnen spreken over het recht om te wonen; het recht om goed te wonen. Uiteraard staan tegenover deze rechten ook plichten, doch daarover later.

Bij het wonen gaat het om de volledige ontplooiing van het zo rijk geschakeerde gezinsleven. Voor die ontplooiing is ruimte nodig: gemeenschappelijke ruimte, ruimte ook, waarin men alleen kan zijn. Dat wonen geschiedt volgens bepaalde regelen, is een regel op zich; het vindt plaats naar gebruiken, naar gewoonte. Vandaar ook, dat wij willen

spreken over het normale wonen, d.w.z. het wonen volgens de regel (zie Van Dale). Dat normale wonen impliceert het daartoe hebben van overeenkomstig die regelen geschikte woonruimte. Het impliceert tevens de mogelijkheid van het beschikken over andere woonruimte, indien de behoeften zodanig zijn gewijzigd, door de samenstelling, ouderdom enz. van het gezin, dat een kleinere of grotere woning noodzakelijk is geworden.

Zowel de bestaande woningvoorraad als de dagelijks daaraan toe te voegen nieuwe woonruimte dient te voorzien in de woningbehoefte in het heden en in de toekomst. Bevolkingsgroei, bevolkingssamenstelling zowel naar inkomen, naar ouderdom als naar gezinsgrootte zijn bepaalde factoren, indien het gaat om een evenwichtige volkshuisvesting. Normaal wonen impliceert echter meer. Het wonen naar bepaalde regelen wil tevens zeggen het waarderden van het woongenot naar bepaalde regelen. *In concreto betekent normaal wonen in Nederland het uit eigen middelen bestrijden van de kosten c.q. lasten, die aan het wonen inherent zijn*, hetgeen overigens met alle, duurzame of niet duurzame, consumptiegoederen het geval is.

Wanneer men spreekt over de kwaliteit van de woningvoorraad of van de woningbouw en over noodzakelijke opvoering van die kwaliteit, dan moet men tevens spreken over de daarmee gepaard gaande kosten. Dit heeft bijv. de Stichting Studiegroep Efficiënte Woningbouw begrepen

bij de samenstelling van de brochure: „Wat kost het beter te wonen”¹⁾, waarin een opsomming wordt gegeven van de geschatte kosten om op het gebied van de geluidswering, verwarming, woningindeling, afwerking en uitrusting, beter te kunnen wonen. Waar het om gaat, is duidelijk aangegeven in de titel, nl. dat beter wonen ook geld kost, wat uiteraard door de bewoner dient te worden opgebracht. Maar ook dit: indien beter wonen geld kost, dan zal men het er toch primair over eens moeten zijn, *dat ook wonen geld kost.*

Hiervan een ieder te overtuigen blijkt een moeilijke zaak te zijn. Het huurbeleid alsmede de houding van de volksvertegenwoordiging zijn hiervan sprekende getuigen. Ook het niet op realiteit gebaseerde streven van sommigen om de woningwetbouw te handhaven op het kunstmatig hoge niveau van thans of zelfs om deze woningwetbouw nog te vergroten, wijst in deze richting. Met het streven naar vooral goedkope woningen, naar de bouw van veel goedkope woningwetwoningen, de stimulering van keuzeplannen, die nog goedkoper moeten zijn (waarvoor overigens weinig gemeenten meer geporteerd zijn) dreigt het gevaar, dat wij hard op weg zijn naar de bouw van de krotten van morgen. Overigens begrijpen vele woningbouwcorporaties en gemeentebesturen reeds, dat ook aan woningwetwoningen nu eenmaal bepaalde kwaliteitseisen gesteld moeten worden, getuige de hoogte der huurprijzen van vele woningwetwoningen, die in verscheidene gevallen belangrijk hoger liggen dan die van gelijkwaardige particuliere woningen.

Terzijde zij in dit verband opgemerkt, dat het zeer de vraag is of de woningwetbouw zich nog wel occupeerft met de sociale woningbouw, d.w.z. de woningbouw ten behoeve van de laagste inkomensgroepen. Indien men de hoogte van de huren van deze woningen, zeker in het westen van ons land, bekijkt, moet deze vraag bepaald ontkennend worden beantwoord. Het komt ons voor, dat de woningwetbouw meer voorziet in de woningbehoefte van andere dan de sociaal-zwakke bevolkingsgroepen. Bepaald interessant zou het zijn te weten, door wie de woningwetwoningen momenteel worden bewoond. Het is frappant, dat velen die een inkomen hebben, dat hoger ligt dan de loongrens, of daar in de loop der jaren bovenuit zijn gekomen, rustig in deze voor de laagste inkomensgroepen bestemde woningen blijven zitten. Een doorstroming naar particuliere woningen is in deze gevallen zeer beslist noodzakelijk. De overheid dient de hiertoe geschikte maatregelen te nemen. Het stellen van een inkomensgrens zou in zekere zin, wij hebben zulks vaker gesuggereerd, uitkomst kunnen bieden.

Wat de doorstroming in algemene zin betreft achten wij het van belang, dat deze zoveel mogelijk wordt bevorderd. Het is daarbij de vraag of de noodwet Woonruimtetwet 1947 niet in bepaalde zin belemmerend werkt. Zij, die de wens te kennen geven, zulks op grond van gewijzigde woonbehoeften, een andere woning te betrekken, worden daarbij nog al te vaak verhinderd, omdat hun weg nu eenmaal (nog) moet lopen via het gemeentelijk huisvestingbureau, dat als een waar groothuizenbezitter de verdeling van de beschikbare woonruimte als een „goed huisvader” uitvoert. In dezen zou de nodige soepelheid verruimend (niet ontruimend) kunnen werken, waarbij zelfs de vraag gesteld zou kunnen worden of niet voor bepaalde gebieden in ons land de Woonruimtetwet buiten werking zou kunnen

¹⁾ Uitgave Bouwcentrum, Weena 700, Rotterdam.

DOCUMENTAIRE
ACCREDITIEVEN

INCASSERINGEN
OP BINNEN- EN
BUITENLAND

MEER DAN 340 VESTIGINGEN IN NEDERLAND

(I. M.)

worden gesteld en voor knelgebieden deze buitenwerkingstelling reeds zou kunnen plaatsvinden voor woningen boven een bepaalde huurgrens. Ook deze maatregelen zullen het normale wonen stellig bevorderen. Het krampachtig vast- en in het leven houden van noodwetten, wat ten onzent een geliefde bezigheid blijkt te zijn, en in het bijzonder van deze Woonruimtetwet, kan mede oorzaak zijn van het kunstmatig in het leven houden van het woningprobleem en van de woningnood.

Het bevorderen van kwaliteitswoningbouw is mede een belangrijke taak van de overheid. Wij gaven zulks reeds aan op het gebied van de hantering van de Woonruimtetwet en het stellen van nadere regelen op het gebied van de bewoning van woningwetwoningen. Er is echter meer. Zolang het huurvraagstuk nog niet definitief is opgelost en de overheid, door middel van economisch geïndiceerde subsidies, verplicht is een overwegend deel van de nieuwbouw in financieel opzicht „aan de man” te brengen, kan zij op deze wijze de kwaliteit van de woningbouw rechtstreeks beïnvloeden. Zulks geschiedt dan ook in ruime mate.

Is het bij de woningwetbouw de hantering van de zgn. curveprijs, de particuliere woningbouw kan eerst worden gesubsidieerd wanneer vaststaat dat de stichtingskosten beneden bepaalde prijzen liggen dan wel (in het geval van huurwoningen) de huurprijzen niet boven bepaalde grenzen kunnen worden vastgesteld. Het is duidelijk dat in deze gevallen de exploitatie-uitkomsten mede bepalend zijn voor de bouw van min of meer „uitgeklede” woningen. Gesteld kan worden, dat de subsidiepolitiek der laatste jaren een duidelijk benedenwaarts gerichte druk op de kwaliteit van de nieuw gestichte of te stichten woningen uitoefent. Dit is een verontrustend verschijnsel en doet opnieuw de vraag rijzen of wij in dit opzicht wel op de goede weg zijn.

Moet deze vraag primair worden gesteld ten opzichte van de geïntroduceerde keuzeplannen voor supergoedkope woningwetbouw alsmede ten opzichte van het entameren van zgn. arbeidbesparende woningbouwmethoden, zij geldt in niet mindere mate voor de gehele gesubsidieerde woningbouw. Een heroriëntering op dit stuk van zaken, waarbij het zwaartepunt moet vallen op het zo snel mogelijk normaal maken van de woningmarkt door het oplossen van

het huurvraagstuk, komt ons noodzakelijk voor. Uitgaande van het gezonde principe, dat de bewoner de kosten van het wonen geheel zelf dient te betalen, zou het bij de beleidsbepaling zeker aanbeveling verdienen, in het geheel van de sociaal-economische politiek het loonbeleid te richten op de oplossing van het huur- c.q. woningvraagstuk door toegestane loonsverhogingen primair aan te wenden voor noodzakelijke huuraanpassingen.

Het tot nu toe gevoerde huurbeleid is er tevens oorzaak van dat in het bestedingspatroon van de gemiddelde Nederlander grote wijzigingen hebben plaats gevonden, zodanig dat de in geld uitgedrukte waardering voor het woongenot bepaaldelijk is afgenomen ten faveure van andere en wel minder noodzakelijke levensbehoeften. Spreken over welvaart is weliswaar een oirbare zaak, doch dan dient men daarbij wel te bedenken, dat deze welvaart niet wordt of is gebruikt voor een opwaartse herwaardering van het woongenot en derhalve evenmin is aangewend tot oplossing van een vraagstuk, wat men nog steeds volksvijand no. 1 pleegt te noemen.

De oplossing van het vraagstuk van de volkshuisvesting, doch dan ook in kwantitatieve zin, is m.i. nog steeds reëel aangegeven in het programma van de huidige regering, dat zij in 1959 heeft ontvouwd en waarin wordt gesteld:

„Als doel van het regeringsbeleid wordt gezien het scheppen van normale verhoudingen op het gebied van de woningvoor-

ziening. Hierbij worden als belemmeringen voor het ontplooiën van een zo goed mogelijke woningvoorziening genoemd:

- a. een wettelijke huurprijsbeheersing;
- b. een verdeling van woonruimte door de overheid;
- c. een algemene subsidiëring van de woningbouw”.

Het streven zou daarbij gericht zijn op een terugkeer naar normale verhoudingen in de woonsector, waarbij de volgende maatregelen in uitzicht zijn gesteld:

1. het totstandkomen van een huurverhoging;
2. uitbreiding van de woningvoorziening en -exploitatie door het particulier initiatief, ook op het gebied van arbeiders- en goedkope middenstandswoningen;
3. geleidelijke liberalisatie op het stuk van het bouwen, de vestiging en de verhuur;
4. vermindering van de subsidieelast met betrekking tot de woningbouw.

Helaas moet worden geconstateerd, dat aan een integrale uitvoering van dit programma de huidige regering niet is toegekomen. Met name de voorgestelde liberalisatie en de vermindering van de overheidswooningbouw zijn achterwege gebleven. Niettemin zal de hierin weergegeven gezonde zienswijze op het totale vraagstuk en deszelfs oplossing de leidraad moeten blijven, doch dan ook consequent en in een versneld tempo, voor het overheidsbeleid ten deze, opdat in Nederland weer normaal kan worden gewoond.

's-Gravenhage.

Drs. W. J. VALKENBURG.

BOEKBESPREKING

E. F. Denison: *The sources of economic growth in the United States and the alternatives before us*. Supplementary Paper no. 13, published by Committee for Economic Development, New York, januari 1962.

In dit boek wordt door Denison een poging gedaan om zoveel mogelijk de elementen, die groei hebben veroorzaakt in de Verenigde Staten in het verleden en geacht worden zulks in de toekomst te doen, kwantitatief vast te leggen. De schrijver tracht meer onder inbreng te groeperen dan andere auteurs, blijkbaar geïnspireerd door de wet van het behoud van arbeidsvermogen of het principe, dat uit het systeem niet meer kan komen dan er is ingestopt. Hij slaagt hierin evenwel niet en komt eveneens met een factor „toenemende kennis” als residu te voorschijn, hoewel hij zegt dat men deze wat hem betreft ook tussen arbeid en kapitaal mag verdelen. In wezen is deze factor een maatstaf voor de gestegen produktiviteit die hij niet bij machte is aan andere elementen toe te schrijven of zelfs een tautologie, want de toeneming in kennis is identiek met actuele verbeteringen, die hebben plaatsgevonden. Nevenstaand geven we een tabel, die aan het eind van het werk is opgenomen nadat hij spitsvondig en gedetailleerd heeft uiteengezet hoe hij tot de waardebepaling van de diverse elementen in het groeiproces is gekomen.

Ik acht dit boek een mijlpaal in de geschiedenis van de economische groei, dat niemand die meent iets nieuws te kunnen beweren op dit punt ongelezen kan laten. Ook vele andere factoren dan hierboven aangegeven, zoals beloning naar prestatie, overheidsinvesteringen (die niet in berekeningen van het nationaal produkt voorkomen omdat zij onder lopende uitgaven zijn opgenomen), verhoogde immigratie, aberraties als gevolg van belastingwetgeving,

Toerekening van de groeigraad van het reëel nationaal inkomen van de Verenigde Staten aan de verschillende bronnen van groei

	Aandeel in groeigraad in pCt.			In pCt. van groeigraad		
	1909-1929	1929-1957	1960-1980	1909-1929	1929-1957	1960-1980
Reëel nationaal inkomen	2,82	2,93	3,33	100	100	100
Arbeidsinbreng:						
Man-uren	1,11	0,80	0,98	39	27	29
Onderwijs	0,35	0,67	0,64	12	23	19
Samenstelling arbeidskracht	0,07	0,10	0,08	2	4	3
Sub-totaal	1,53	1,57	1,70	53	54	51
Kapitaal inbreng:						
Gebouwen en machines	0,41	0,28	—	15	10	—
Huizen	0,13	0,05	—	5	2	—
Voorraden en buitenl. investeringen	0,19	0,10	—	7	4	—
Sub-totaal	0,73	0,43	0,49	27	15	15
Toeneming in produktie per eenheid inbreng:						
Toenemende kennis	0,28	0,59	0,81	10	21	24
„Economies of scale”	0,28	0,34	0,33	10	11	10
Sub-totaal	0,56	0,93	1,14	20	32	34

Bron: E. F. Denison, t.a.p., tabel 32, blz. 366. Ik heb de tabel ietwat vereenvoudigd.

discriminatie ten opzichte van negers, produktie van niet-gewenste agrarische produkten, mobiliteit van arbeid en de handelspolitiek (tarieven en quota's) passeren de revue en worden gewogen op hun positief of negatief groeieffect. Enige conclusies uit zijn boek willen we nog relevanter. Wat de arbeidstijd betreft, meent Denison dat van 1909 tot 1929 de verkorting van de werkweek gecompenseerd werd door een stijging in de arbeidsproduktiviteit,

maar dat sindsdien de reductie van de werktijd bij lange na niet is goedge maakt door toenemingen in de efficiency van de arbeid. President Kennedy of een zijner medewerkers heeft waarschijnlijk Denisons boek geraadpleegd toen hij in zijn „State of the Union”-boodschap van 14 januari 1963 stelde, dat de invoering van de 35-urige werkweek (door de grootste vakbond A.F.L.-C.I.O. als doel gesteld) de arbeidskosten met 14 pCt. zou doen stijgen, inflatoire tendenties zou oproepen en de concurrentiepositie van Amerika vis-à-vis andere landen zou verslechteren. Uit een stijging van de kapitaalgoederenvoorraad met 1 pCt. zou slechts een opbrengststijging van 0,215 pCt. voortspruiten. Om een hogere groeigrad van 0,1 pCt. in het nationaal produkt te verkrijgen, zou een extra 1,4 pCt. van het nationaal inkomen moeten worden geïnvesteerd of ongeveer een vierde meer dan thans. Diverse maatregelen (o.a. de verschaffing van goedkope kredieten, het toestaan van meer liberale afschrijvingen, veranderingen in de belastingstructuur om meer investeringen aan te moedigen) worden in dit verband besproken, maar Denison ziet er blijkbaar niet veel in. Men vergeet hierbij niet dat volgens de Amerikaanse ervaring de helft van de 400.000 niet-agrarische bedrijven, die per jaar worden gesticht, binnen 2 jaar of driekwart binnen 4 jaar hun poorten hebben gesloten.

Zijn projecties voor 1960-1980 zijn gebaseerd op een hoog peil van werkgelegenheid (hoogstens 3 pCt. en niet 5 à 6 pCt. werkloosheid, die thans in de Verenigde Staten bestaat) en verder op 31 maatregelen, zoals sterfteverlaging voor werkers, reductie van ziekteverzuim, minder snelle daling van de arbeidstijd dan in de periode 1929-1957, een vermindering van de leegloop in de landbouw, een snellere toepassing van de beste produktiemethoden, meer produktieve overheidsinvesteringen enz. die tot een grotere groei-voet moeten leiden. Het is uit Denisons betoog duidelijk, dat er niet één zaligmakend instrument is om het groeitempo met 1 of 2 pCt. te verhogen, maar dat op diverse terreinen maatregelen van de zijde van de ondernemers en de regering nodig zijn om de groei-voet te doen stijgen. Hij is er zich evenzeer van bewust dat in een democratische samenleving, waar ontwikkeling plaatsvindt op grond van individuele en collectieve beslissingen, die niet expliciet op groei zijn gericht, vele institutionele obstakels bestaan tegen een meer efficiënt gebruik van de hulpbronnen. M. Abramovitz wijst in een overigens zeer lovende recensie ¹⁾ van Denisons boek erop, dat er op de toerekening aan de groeiparameters door Denison wel een en ander valt af te dingen, hetgeen de auteur zelf trouwens toegeeft. Hoewel Denison slechts, vrij arbitrair overigens, 60 pCt. van de gestegen beloningen van de arbeid aan meer scholing toeschrijft, verwaarloost hij geheel „on-the-job”-training waarvoor volgens een berekening aangehaald door T. W. Schultz de uitgaven even groot zijn als die voor formeel onderwijs. Geen afzonderlijke aandacht heeft Denison verder geschonken aan het effect van kwaliteitsveranderingen op de kapitaal-inbreng. Abramovitz wijst in dit verband ook op een model van R. Solow ²⁾, waaruit deze

¹⁾ „Economic Growth in the United States” in „The American Economic Review” van september 1962, blz. 762-782.

²⁾ „Technical Progress, Capital Formation and Economic Growth” in „The American Economic Review” van mei 1962, blz. 76-86.

Beleg modern - beleg in

INTER
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

auteur afleidt dat alle voordelen als toenemende kennis, „economies of scale”, uitbreiding en verbetering van het onderwijs, verbeteringen in de sociale en economische organisatie en andere elementen van vooruitgang, slechts kunnen worden genoten door ingebruikneming van nieuwe kapitaalgoederen. Aldus wordt, volgens Solow, de stijging van het nationaal produkt vooral bepaald door het tempo waarmee oud kapitaal wordt vervangen door verbeterde produktiemiddelen en de toevoeging van nieuwe kapitaalgoederen aan de voorraad plaatsvindt. Volgens Denisons calculaties zou een substantieel deel van de groei-mogelijk zijn zonder netto kapitaalvorming, terwijl bij Solow de toeneming van het nationaal produkt slechts via meer accumulatie van kapitaal geschiedt.

Het boek van Denison is pragmatisch in die zin, dat hij hoopt door zijn analyse aan te geven welke paden bewandeld moeten worden om de Amerikaanse economie op een hoger groeiplaau te brengen. De te volgen economische politiek moet een mengsel van instrumenten omvatten, welke moeten dienen: a) om de groeigrad van de beroepsbevolking op te voeren (door bijv. meer participatie van potentiële werkers in het productieproces, een verlangzaamde daling van de werktijd en meer immigratie); b) meer en beter onderwijs te verschaffen; c) een hogere kapitaalvorming te stimuleren (waaraan Denison, zoals gezegd, minder waarde hecht omdat hij in tegenstelling tot Solow meent dat toenemende kennis, de voordelen van grotere produktie-eenheden — „economies of scale” —, meer onderwijs enz. van meer belang zijn voor een efficiënter gebruik van de produktiefactoren) en d) onderzoek en ontwikkeling (waaraan Denison slechts 0,12 pCt. van de groeigrad in 1960 toerekent, maar waarin Abramovitz bijv. meer ziet, o.m. omdat de huidige uitgaven voor dit doel eerst over zeg, 5 jaar hun rendement zullen opleveren). De bovenaangehaalde schrijvers menen allen dat er meer gestudeerd moet worden op het vraagstuk van de economische groei, hetgeen ongetwijfeld zal gebeuren, maar m.i. niet al te veelbelovend lijkt, omdat men van tevoren weet dat men te doen heeft met een samenspel van een groot aantal elementen, die geen onafhankelijke variabelen zijn. Misschien kan nog een micro-economische benadering, t.w. een historische analyse van een groeiend grootbedrijf om uit te vinden wat de primaire en secundaire groeiderminanten of het optimale mengsel van de strategische parameters zijn geweest tijdens de ontwikkeling, ons inzicht in de geschikte middelen om een geaccelereerde groei te bereiken, preciseren. Het lijkt mij buiten kijf dat men bij onze op het particulier initiatief gestoelde economieën slechts actie leidend tot een hogere groeigrad kan krijgen, indien ondernemers heil zien in een acceleratie van de groeisnelheid.

Een leemte schijnt mij nog dat door Denison vrijwel geen aandacht wordt besteed aan de vraagzijde. Iedereen is geporteerd voor een snellere groei, maar om een doel-

gerichte politiek te ontwerpen, moet men zich ook een denkbeeld vormen van het toekomstig consumptiepatroon. Als men aanneemt, zoals ik doe, dat in onze maatschappijen straks de dienstensector verhoudingsgewijs substantieel zal toenemen ten koste van de industriesector, als gevolg van optredende verschillen in de vraagelasticiteit tussen fabrikaten en diensten en automatisering, dan schijnt een extrapolatie met enige variatie van groei-determinanten, die vroeger hebben gewerkt, minder relevant te zijn. Gegeven verder het feit dat een hogere groeigrad voor de Verenigde Staten gewenst is op grond van zijn wereldverplichtingen, acht ik het een gebrek bij Denison geen enkel voorstel te vinden voor het scheppen van een institutioneel kader om zeg, een groeivoet van 3,3 pCt. in de komende 20 jaar te verwezenlijken. Het is evident dat het bereiken van dit doel afhangt van een effectieve samenwerking tussen overheid, ondernemers en arbeiders, waaruit een doelmatige planning op lange termijn moet resulteren.

Voorschoten.

W. BRAND.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Zonder erg veel moeite kon in de afgelopen week de mei-ultimo worden gepasseerd. In de, op 27 mei eindigende, weekstaatperiode nam de bankbiljettencirculatie reeds met f. 139 mln. toe, doch dank zij een overschot van betalingen boven inkomsten van de staat kon een belangrijk deel van de toeneming van de bankpapieromloop uit deze bron worden gefinancierd. Met Pinksteren in het vooruitzicht zal de bankpapierbehoefte van het verkeer nog wel verder zijn gestegen doch het tegoed der banken (20 mei f. 387 mln., 27 mei f. 347 mln. bij een geschat verplicht saldo van f. 235 mln.) kan wel tegen een stootje. Na Pinksteren loopt de bankpapiercirculatie zonder twijfel terug en eerst op 13 juni moet de storting op de staatslening plaatsvinden.

Kapitaalmarkt.

Alle vormen van spaarinstellingen blijven zich verheugen in een ruime toevoer van spaargelden. Interessant zijn in dit verband enkele cijfers in het jaarverslag van de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank te Eindhoven. In de periode 1951 - 1962 heeft men vastgesteld, dat het aandeel in het totale spaartegoed van deze instelling in overwegend agrarische gebieden is teruggelopen van 68 tot 56 pCt., het aandeel van de tegoeden op het verstedelijkte platteland is van 22 tot 26 pCt. gestegen, terwijl bij de in steden gevestigde banken een groei van het aandeel van 10 tot 18 pCt. heeft plaatsgevonden. Eenzelfde verschuiving blijkt ook uit de gemiddelde netto-inleg in de genoemde periode. Hoewel deze cijfers geen strikt bewijs zijn voor de stelling, dat ook t.a.v. de aangetrokken gelden het boerenleenbankwezen zich meer is gaan richten op de niet-agrarische sector, vormen de gegevens toch wel een sterke aanwijzing van een structuurverandering, die bezig is zich te voltrekken.

De effectenbeurs heeft een rustige meimaand achter de rug. De koersgemiddelden toonden geen belangrijke fluctuaties. Kenmerk voor de stemming was een nauwelijks onderbroken zeer geleidelijke stijging. Dit bracht het algemeen gemiddelde van 382 per 1 mei op 398 per ultimo van de maand, een toeneming dus met 16 punten, waarmee tevens de hoogste stand van het jaar werd bereikt.

Aan de verbetering hadden alle categorieën deel, zoals gebruikelijk de internationale fondsen met 20 punten het meest. De bankaandelen zagen het gemiddelde 12 punten omhoog lopen. Industrie en scheepvaart volgden met resp. 11 en 5 punten op de voet.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	24 mei 1963	31 mei 1963
Algemeen	345	398 — 346	394	398
Intern. concerns	464	553 — 463	544	553
Industrie	319	356 — 321	354	356
Scheepvaart	134	153 — 135	152	151
Banken	257	261 — 232	248	249
Handel enz.	150	162 — 149	161	151

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 157	f. 171,70	f. 172,60
Philips G.B.	f. 139	f. 168,10	f. 172,70
Unilever	f. 138,40	f. 169,50	f. 174,90
A.K.U.	401½	476½	478¼
Hoogovens, n.r.c.	558	625	625
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	849	801
Zwanenberg-Organon	909¾	975	967
Van Gelder Zn	244	254	256
Amsterdamsche Bank	390	389½	393
Robeco	f. 208	f. 224	f. 225
New York.			
Dow Jones Industrials	652	721	727
Restestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,24	4,27	4,27
Aand.: internationalen a)	3,20		3,10
lokaten a)	3,86		3,46
Disconto driemaands schatkist- papier	2	1½	

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

RECENTE PUBLIKATIES

Gunnar Myrdal: Jenseits des Wohlfahrtsstaates. Wirtschaftsplanung in den Wohlfahrtsstaaten und ihre internationalen Folgen. Vertaling van „Beyond the Welfare State”. Gustav Fisher Verlag, Stuttgart 1961, 227 blz., ca. D.M. 20.

De bekende Zweedse economist geeft in dit boek zijn, bepaaldelijk niet optimistische, visie op de gevolgen van de ontwikkeling van het, nationalistische, welvaartsstaat-systeem in de rijke landen t.o.v. de wereldeconomie, i.h.b. van de arme landen. Dit boek kan gerekend worden tot de belangrijkste literatuur over de „welvaartsstaat”.

Er wordt nog veelvuldig gebruik gemaakt van de controverse „vrije” economie versus „geleide” economie. Myrdal maakt over dit „dilemma” interessante opmerkingen: „Schon die Worte erinnern uns an ihren intellektuel unsauberen philosophischen Ursprung aus längst vergangenen Zeiten (de „laissez-faire”-conceptie berust op metafysische waardenpremissen). „Die Ironie liegt jedoch darin, dass unsere Volkswirtschaften inzwischen in zunehmende masse reguliert, organisiert und koordiniert worden sind, dass heisst „geplant”. . . . Wie ich später zeigen werde, ist dieser Prozess fast unbemerkt und sozusagen stückchenweise vor sich gegangen. Die Regierungen, Parlamente und Bürger unserer Länder haben sich nie dahingehend geäußert, dass dies die Gesellschaftsordnung sei die sie sich wünschen. Ganz im Gegenteil. Das almähliche Entstehen dieser Wirtschaftsform. . . . wurde dauernd von dem lauten Geschrei begleitet, dass all dies uns nicht zustossen dürfe, da wir ja eine „frei” Wirtschaft hätten”.

Myrdal concludeert: „So ist die ganze Diskussion um „freie” und „geplante” Wirtschaft in seltsamer Weise von der Realität, den Interessen der Leute und ihrem Alltagsleben gelöst worden”.

de EUROPOLIS

kent geen grenzen
en geeft zekerheid in elke E.E.G.-valuta

vraagt brochure aan uw agent of aan

NE 5

amsterdam herengracht 124-128 tel.62112*

DE NEDERLANDEN VAN 1870

Het International Statistical Institute zoekt een bekwame, academisch gevormde

MEDEWERKER

voor in hoofdzaak redactionele werkzaamheden t.b.v. een internationaal (wetenschappelijk en bibliografisch) statistisch tijdschrift.

Vereist wordt een goede theoretische en praktische kennis van statistische vraagstukken. Beheersing van de Franse en Engelse taal is noodzakelijk.

Kandidaten voor deze zelfstandige functie dienen bereid te zijn zich eventueel aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen.

Uitsluitend schriftelijke sollicitaties met volledige vermelding van opleiding, ervaring, leeftijd en referenties kunnen worden gericht aan de directeur van het Permanent Office, Oostduinlaan 2, Den Haag, onder vermelding „Medewerker”.

HET LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT
vraagt voor de afdeling Algemeen Economisch Onderzoek

- a. een academisch gevormde econometrist
- b. een academisch gevormde econoom

Ervaring op het gebied van economisch onderzoek strekt tot aanbeveling.

Salarisgrenzen van f. 823,— tot f. 1.528,— per maand (excl. 4 pCt. huurcompensatie).

Brieven met volledige inlichtingen naar Conradkade 175, Den Haag.

Division of McCann-Erickson (Nederland) N.V.
zoekt

MARKTONDERZOEKER

met ervaring, voor kwalitatief en kwantitatief onderzoek en desk-research.

Met het oog op de internationale sfeer van ons jong en dynamisch bureau, is een degelijke kennis van de Engelse taal in woord en geschrift vereist.

Wij bieden een afwisselende werkkring met goede vooruitzichten.

Brieven met curriculum vitae en verlangd salaris aan de directie van McCann-Erickson (Nederland) N.V., Advertising and Marketing, Westblaak 32, Rotterdam, Telefoon 13 24 70.

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg van het laatste

Met ingang van 1 juni 1963 zijn onze kantoren verplaatst naar:

BACHMANSTRAAT 6 - 's-GRAVENHAGE

TEL. 070 - 60 06 46

PENSIOEN VOORLICHTING

voor:

Nederlandse ondernemingen in en buiten
Nederland. Buitenlandse vestigingen in
Nederland.

PENSIOEN DOORLICHTING

door:

Firma A. O. Beuth van Wickevoort Crommelin
Economische Pensioen-Adviseurs en Assurantie Bezorgers,
mede voor bedrijfs- en ondernemings pensioenregelingen.

PENSIOEN BULLETIN

verschijnt 10 x per jaar.
Abonnement f. 10.- per jaar.
Voor cliënten gratis.
Proefnummer gratis op aanvraag.

Uitgave van:

Firma A. O. Beuth
van Wickevoort Crommelin

Postgiro 385461
's-Gravenhage

N.V. NEDERLANDSCHE SCHOENENUNIE BLOCH & STIBBE-HOLLANDIA

te Waalwijk

wenst over te gaan tot aanstelling van een

CONTROLLER

De gestage ontwikkeling en modernisering van de onderneming doet de behoefte aan een snelle en efficiënte administratieve berichtgeving gevoelen. Hoewel de in het bedrijf aanwezige mechanische administratie reeds een aantal cijfermatige gegevens verstrekt, aan de hand waarvan beleidsbeslissingen kunnen worden genomen, moet hieraan nog verdere uitbreiding gegeven worden om onder meer de mogelijkheid te scheppen een scherper en gedetailleerder inzicht in de opbouw van de kosten te verkrijgen.

De controller, die als naaste medewerker van de administratief Directeur ook in de leiding van de administratieve afdelingen is betrokken, zal voorlopig met name worden belast met de verdere integratie van de mechanische administratie, ontwikkeling van de kostprijsberekening, het opstellen van resultatenoverzichten en later met de budgettering.

Voor deze functie wordt gedacht aan iemand die op basis van een academische vorming, over een all round ervaring beschikt t.a.v. administratieve organisatie en interpretatie van bedrijfseconomisch cijfermateriaal. Daarnaast dient hij, i.v.m. verdere ontplooiingsmogelijkheden, over leiderscapaciteiten te beschikken.

*Brieven te richten aan Laboratorium voor Toegepaste Psychologie,
Vossiusstraat 54-55, Amsterdam-Z., t.a.v. Drs. J. F. van den Bergh.*

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

Wat betekent

executele

door de
Kas-Associatie

Aanwijzing van de Kas-Associatie als executeur-testamentair verzekert een boedelbehandeling in absolute onpartijdigheid (in samenwerking met uw notaris) door een instelling, ervaren in vermogensbeheer en beschikkende over deskundigen op het gebied van erfrecht.

KAS-ASSOCIATIE

spuistraat 172 amsterdam

DE HAAGSCHE COURANT

zoekt een

REDACTEUR FINANCIËN EN ECONOMIE

De gedachten gaan bij voorkeur uit naar een academicus, die jaarverslagen aan een analytische beschouwing moet kunnen onderwerpen alsmede de financieel-economische ontwikkeling van het maatschappelijk en bedrijfsleven in gemakkelijk leesbare vorm tot uitdrukking weet te brengen.

Brieven met uitvoerige inlichtingen over leeftijd, opleiding, diploma's, huidige en vorige werkkring aan de Afd. Alg. Zaken, Wagenstraat 37, Den Haag, Postbus 1050

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

Intern. wetensch. instelling, gevestigd in Den Haag, vraagt een

ADMINISTRATEUR

voor admin.-organ. werkzaamheden van uiteenlopende aard. Akad. opleiding gewenst, doch niet strikt noodzakelijk. Zeer goede kennis van de Engelse taal in woord en geschrift is vereist, alsmede redelijke kennis van de Franse taal. Salaris nader overeen te komen.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent opleiding, ervaring etc. worden gaarne ingewacht onder no. E.-S.B. 23-1, Postbus 42, Schiedam.

EERSTE NEDERLANDSCHE

PENSIOENREGELINGEN

**RISICO-HERVERZEKERING
VAN PENSIOENFONDSEN**

BUREAU VOOR COLLECTIEVE CONTRACTEN
JOHAN DE WITTLAAN 50 'S-GRAVENHAGE
POSTADRES: POSTBUS 5 TEL. (070) 5143 51

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon (010) 13 08 00
Telex 2 11 03

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 11 46 20
Telex 2 21 99

Westersingel 88
Postbus 502

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten
met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer

In Uw annonce

moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

PROOST en BRANDT nv

RUSLAND 26 - AMSTERDAM

Uitbreiding van onze handelsactiviteiten heeft een vacature doen ontstaan in de leiding van de

CREDIET-BEVEILIGING

Deze beleidsfunctie vergt een goede kennis van de handelsusances en het betalingsverkeer.

Tevens dient men ervaring te bezitten in het contact met relaties — zowel schriftelijk als mondeling.

Wij denken in het bijzonder aan iemand, die geschoold is in het bankwezen en zich voelt aangetrokken tot de commercie.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige opgave omtrent praktische loopbaan, theoretische scholing en persoonlijke omstandigheden te zenden aan de afdeling Personeelszaken.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM - ARNHEM

***Pelikan* 1022 G «interplastic»**
geeft duidelijk leesbare smetvrije
doorslagen, is uitermate
duurzaam en bijzonder
«schoon» te hanteren.
interplastic het carbonpapier met
de rode rugzijde is beslist
onmisbaar in het moderne kantoor.

Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke

Alleenvertegenwoordigers voor Nederland

H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam